

Емоційно-почуттєвий розвиток особистості та його роль у вихованні патріотичних почуттів старших дошкільників

Л.П. Шкретієнко

Київський інститут бізнесу та технологій, м. Київ, Україна

Paper received 12.11.15; Accepted for publication 27.11.15.

Анотація. В даній статті представлено аналіз поняття емоції, почуття, первинного емоційного тону. Представлено почуття патріотизму як один з найвищих моральних почуттів. Подано обґрунтування їх як системоутворюючих компонентів впливу на почуття дитини. Наведені приклади здійснення психолого-педагогічного впливу через внутрішній світ дитини. Представлені напрями виховання патріотичних почуттів: народознавчий, українознавчий, краєзнавчий. Розкрито особливості емоційно-почуттєвого розвитку старших дошкільників, проаналізовано його вплив на виховання моральних та патріотичних почуттів.

Ключові слова: *первинний емоційний тон, емоційно-почуттєвий розвиток, старший дошкільний вік, моральні та патріотичні почуття*

У контексті особистісно-орієнтованої моделі сучасної освіти концептуально важливим є положення про здійснення психолого-педагогічного впливу через внутрішній світ дитини. Першими сходинками до її внутрішнього світу є позитивні емоційні переживання, які за умови цілеспрямованого виховного процесу, перетворюються у почуття, вищий продукт культурно емоційного розвитку особистості. Почуття є стійким емоційним ставленням до певних явищ дійсності.

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, котрим присвячується означена стаття. У науковій літературі широко представлені дослідження емоційної сфери особистості. Провідні психологи (О.Л. Кононко, В.К. Котирло, А.Д. Кошелєва, Л.П. Стрількова, Т.П. Хризман і т. д.) однотайно висловлюють думку про багатоманітність функцій емоційних процесів: спонукальну, оцінну, смислоутворювальну, підкріплюючу, орієнтувальну, тонізуючу тощо [4, с.16].

Метою статті є розкриття особливостей емоційно-почуттєвого розвитку та його вплив у вихованні патріотичних почуттів старших дошкільників.

Первинний емоційний тон відчуття модифікує поведінку дитини у напрямку максимізації чи мінімізації теперішнього стану, визначає тип поведінки як “наближення” чи “уникнення” об'єкта. Ситуативні емоційні переживання залишають на об'єкті емоційні “позначки”, виконуючи функцію оцінки та упорядкування впливів оточуючої дійсності.

Роль і значення емоцій у дитячій психіці відмічав французький психолог А. Валлон: “саме емоції... створюють перші зв'язки дитини з її соціальним середовищем і стають основою для формування наміру та розумової здатності... Сенс ситуації переживається до всього аналізу завдяки викликаних нею діями та установками. Ця практична інтуїція у психічному розвитку задовго передреде здатності розрізнення та порівняння. Вона є першою формою розуміння” [1, с.120-123].

Ж. Піаже досліджуючи емоційно-почуттєвий розвиток дітей відмічав, що когнітивна та емоційна регуляція дій одночасно розвивається у дитини, підкреслював важливу роль почуттєвої сфери: «...саме почуття дають діям необхідну енергію, в той час як знання накладають на поведінку певну структуру» [6, с.63].

П.М. Якобсон, який досліджував проблему виховання почуттів у дітей, наголошував на необхідності спиратися у навчально-виховному процесі на емоційно-почуттєву сферу дитини. Переживання, проходячи

через емоційно-почуттєву сферу, формують ставлення дитини до того чи іншого об'єкта. За П.М. Якобсоном моральні почуття мають такі стадії розвитку: емоційний відгук, сприйнятливості до почуттів інших людей, співчуття, переживання почуттів із іншими людьми [11].

Переживання у дошкільників досить часто виступають єдиним фактором, що спонукає або гальмує активність. На думку В.Г. Асєєва одна із функцій емоцій полягає в тому, що вони визначають значущість об'єкта, суб'єкта чи явищ оточуючого середовища, на їх модальність, позитивність чи негативність. Діти молодшого дошкільного віку здатні швидко давати оцінку-штамп “добрий – поганий”, досить лише однієї несприятливої ситуацію, як одразу іде незадовільна оцінка “ти поганий”. Причиною є недостатній досвід переживань. Саме тому слід “формувати у дітей досвід переживань і відчуттів та разом з тим необхідність обережності в спонуканні дитини до вживання у мові оцінок, які швидко перетворюються у мовні штампи” [4, с.24]. Значення емоцій полягає в тому, що емоції дитини розглядаються в першу чергу як внутрішня система підкріплення до діяльності, певна система афективної селекції “корисних” з точки зору генетичної програми розвитку стимулюючих ситуацій і форм поведінки на даному віковому етапі.

За допомогою почуттів дитина виявляє своє ставлення до того, що їй подобається чи не подобається, що хвилює, чому вона радіє (почуттєва сфера формується, під впливом виховання). Роль почуттів підкреслював у своїх творах К. Ушинський: “ніщо – ні слова, ні думки, ні навіть вчинки наші не виражають так якісно і правильно нас самих і наше відношення до світу, як наші почуття; у них відбивається характер не окремої думки, не окремого рішення, а всього змісту душі нашої і її будови” [9, с.117-118].

Особливістю молодшого дошкільного віку є те, що ситуативна емоція, виконує функцію оцінки. Пізніше емоційні оцінки диференціюють у свідомості дитини предмети на приємні та неприємні, формуючи вибіркове ставлення до них. Таким чином ці оцінки слугують упорядкуванню впливу зовнішнього світу. Прикладом, вони є одномірної форми (добра – погана), оскільки дитина швидше здатна усвідомити “яка я”, ніж “хто я”. Емоційні оцінки збуджують дитячу активність, або, навпаки, гальмують. Вони можуть бути різного ступеня інтенсивності: від емоційного тону відчуттів до усвідомлених оцінок (оціночних дій). Така емоційно-оцінкова поведінка легко фіксується

(не залежно від предметного змісту) на ранніх етапах розвитку дитини [4, с.22].

Дошкільний вік характеризується інтенсивним емоційним життям, тому в цей період важливо дбати про емоційний розвиток дитини. Ставлення дітей до близького їм оточення сповнене почуттями, які спонукають їх до пізнання, мотивованої діяльності. Дошкільники ще не здатні приховувати своїх почуттів і проявляють їх як реакцію на ситуацію, що склалася. Дитина одразу відповідно реагує на похвалу, зацікавлення – проявляє гаму почуттів задоволення, радості і т. д. У старшому дошкільному віці почуття стають більш стійкими. Якщо раніше окрім батьків і близьких дитина нікого не сприймала, то в цьому віці вже з'являються улюблені друзі, улюблені місця де дитина любить проводити час. Важливою умовою розвитку емоцій у дитини є те, наскільки у неї організована здатність до емпатії, тобто вміння поставити себе на місце іншого (найкраще організовувати цей досвід на практиці, в ідеальній уяві дитини). Головною умовою є досвід взаємодії дорослого і дитини, позитивна емоційна валентність та емоційна привабливість, яка походить від дорослого. Якщо з якихось причин порушується контакт дитини та дорослого, дитини стає безпомічна у засвоєнні предметного змісту (емоційне реагування знижується) [4, с.27].

Початкова робота дорослого починається з того, щоб навчити дитину пізнавати свій внутрішній світ, виділяти та розрізняти свої почуття, формуючи особистісне бачення емоційного тону. Поступово дошкільник оволодіває навичками розрізнення почуттів, що спонукає його до певних дій та вчинків, а також розуміє прояви своєї поведінки за наявності різних можливостей. Пізнання самого себе, свого внутрішнього світу, сповненого позитивних та негативних штампів, насиченістю емоцій від слабких до яскраво виражених, можливе через призму своїх сильних чи слабких сторін, бачення себе в позитивному, але реальному світі.

З огляду на спрямованість нашого дослідження становлять інтерес особливості емоційно-чуттєвої сфери дошкільника, психологічні механізми впливу на його розвиток. За даними психологічних досліджень емоційні процеси у ранньому дитинстві проходять певні етапи розвитку. Розглянемо їх, починаючи з немовлячого періоду. Перші емоції дитина здатна відчувати одразу після народження (фізіологічні потреби), негативні емоції виникають на 1-2-му місяці життя фізіологічні потреби). Для 3-го місяця характерне виникнення “комплексу поживлення” – позитивних емоцій, для 6-го – поява таких емоцій, як образа та незадоволення. На першому році життя з'являється симпатія – передумова розвитку почуття обов'язку, турботи, любові (Ю.І.Лисенко) та почуття здивування. Проявляється симпатія дитини до людей, які тривалий із нею тривалий час спілкуються (спілкування дорослого є умовою виникнення позитивних емоцій у дитини). Емоційні реакції дитини у довербальний період є головним засобом взаємодії.

Новоутворенням, що відбувається у дитини протягом 1–3-х р. є виникнення почуттів до об'єктів, яких вона не бачить у даний момент (сумує за мамою) та відмічається розвиток вищих почуттів. Перші моральні вчинки (А.В. Запорожець, Л.З. Неверович) проявляються у 4–5 років, змінюється зміст афектів – виникає синтонія (відкликання дитини на емоційний

стан інших людей, що є основою співчуття), співпереживання, почуття обов'язку, здатність до усвідомлення своїх вчинків, почуття сорому, совісті – і стає основою мотивації у дошкільників [5].

У цьому віці відмічається здатність до ідентифікації за дослідженнями Д.Й. Фельдштейна дитина вправує не лише свою точку зору, але й інших, вона здатна наслідувати суспільні функції близьких людей. Психолог Ж. Піаже довів це за допомогою тесту, що може бачити лялька з різних місць. Якщо у дитини не розвинена здатність до ідентифікації, то вона не зможе дати відповідь. Результатом було те, що у 3–4 роки дитина здатна ставити себе на місце іншого і досягає високого рівня до кінця 5-го року [11, с.151].

У старшому дошкільному віці дитина намагається встановити схожість та відмінність з близькими їй людьми – батьками, братами, сестрами і т. д. У неї з'являються почуття радості, гордості за вчинки інших, дитина “копіює” моральні стандарти, поведінку, манери людини, на яку хоче бути схожою. О.Л. Кононенко [3] визначає за результат процесу ідентифікації – розвиток зачатків почуття совісті, вміння поділяти чужі переживання, продумувати і планувати стосунки з близькими людьми. Суттєвою зміною ролі емоцій старших дошкільників є те, що вони перетворюються у суб'єкт емоційних переживань

У формуванні цих процесів важливого значення набувають не лише близькі дитині люди, але і герої літературних творів, поведінку яких вона апробує у своїх вчинках, доки почуття не стають утвердженими та стабільними: “Завдяки почуттям у дошкільника виникають ті чи інші моральні орієнтири, стабілізуються цінності, утверджуються часові обмеження, що дозволяють формуватися довільній поведінці з її фінальністю, результативністю, завершеністю” [2, с.36]. Ці зміни, які відбуваються у психічному розвитку старших дошкільників визначають специфіку цього вікового періоду.

Вік 5–7-ми років характеризується розвитком естетичних, моральних та інтелектуальних почуттів. Дитина здатна оцінювати добре та погане, прекрасне та огидне в житті, літературі та інших видах діяльності.

Особливостями емоційного розвитку дітей дошкільного віку (за Г.А. Урунтаєвою) є:

- засвоєння соціальних норм вираження почуттів;
- зміна ролі емоцій у процесі діяльності, формування емоційного захоплення;
- становлення більш свідомих, узагальнених, розумних, довільних, позаситуативних почуттів;
- формування вищих почуттів – моральних, інтелектуальних, естетичних [8, с.260].

Моральні почуття (за П.М.Якобсоном) – це такі, які відчуває людина при сприйманні явищ дійсності під призвоєю морального начала від категорій моралі, вироблених суспільством [10]. Ці почуття проявляються в емоційних ставленнях особистості до своєї поведінки та поведінки інших. До моральних почуттів відносять і почуття патріотизму, яке нерозривно пов'язане з почуттям національної гідності, гордості, національної самосвідомості, почуття поваги, любові.

У поведінці дітей старшого дошкільного віку відмічається інтенсивне засвоєння моральних норм та чинників, виникнення соціальних мотивів і емоційних переживань здійснюється не шляхом пасивної адаптації дитини до потреб середовища, що її оточує, а

відбувається у активній формі, в процесі діяльності, яку дитина здійснює” [7, с.33].

Одним з найважливіших та найвищих моральних почуттів, які формуються у дошкільників є почуття патріотизму. Це почуття є одним із найсуттєвіших показників моральності особистості. Моральний аспект патріотизму бере витoki із сутності поняття “патріотизм”, що означає любов до Батьківщини. Термін “батьківщина” етимологічно походить від найрідніших людей – батьків. Таким чином, патріотизм – це складний комплекс почуттів, що включає любов до Батьківщини, яка починається з любові до матері, рідної природи, рідних місць, рідного міста чи села, свої витoki патріотичні почуття беруть з найближчого оточення, з яким дитина починає взаємодіяти від народження. Важливим для виховання патріотичних почуттів є дошкільний вік, коли активізується інтерес дитини до соціального світу, суспільних явищ. Сенситивність цього вікового періоду полягає ще й у пріоритетності емоційної сфери дошкільника, який іде у своїх вчинках переважно за почуттями.

Патріотичні почуття формуються у ранньому дитинстві – зі сприйняття рідного краю, близького оточення. За П.М. Якобсоном, патріотичні почуття – це перший, із яскравих проявів моралі, що формується і

розвивається, стає більш зрілим і свідомим: “Тому і суттєво, щоб всі моменти ознайомлення дитини з рідною країною, з її культурою, з її минулим, з її духовним багатством породжували у ній глибокий емоційний відгук [11, с.203].

Аналіз літературних джерел дав змогу виокремити основні напрями виховання патріотичних почуттів, якими є наступні:

народознавчий напрям – суб’єктивне ставлення до батьків (любов, турбота, повага і т. д.), сім’ї, родини, роду, народу, який має спільну батьківщину (чуття єдиної родини);

– українознавчий напрям – ціннісне ставлення до духовного світу своєї нації: історії, культури, мови, народних традицій, звичаїв, національних символів; здатність до національного самовизначення;

– краєзнавчий напрям – суб’єктивне ставлення до місця народження, проживання та поховання членів роду; знання про вулицю, місто (село), край, природу та географію своєї держави.

Підсумовуючи вищевикладене, зазначимо, що врахування емоційно-почуттєвого розвитку особистості має стати підґрунтям для розробки нових і вдосконалення існуючих методологій і методик з виховання патріотичних почуттів дітей старшого дошкільного віку.

ЛИТЕРАТУРА

1. Валлон А. Психическое развитие ребёнка. – М., 1967. – 312 с.
2. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко та ін. – К., 2006. – 285 с.
3. Кононко О.Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: Автореф. дис... д-ра психол. наук. – К., 2001. – 37 с.
4. Кошелева А.Д. и др. Эмоциональное развитие дошкольников: Учеб. Пособие для студ. Высш. Пед. учеб. Заведений / А.Д. Кошелева, В.И. Перегуда, О.А. Шараева; Под ред. О.А. Шаграевой, С.А. Козловой. – М.: Издательский центр “Академия”, 2003. – 179 с.
5. Крайг Г., Бокум Д. Психология развития. – 9-е изд. – СПб: Питер, 2006. – 940 с.
6. Пиажэ Ж. Избранные психологические труды. – М., 1969. – 659 с.
7. Развитие социальных эмоций у детей дошкольного возраста: психологические исследования / Под ред. А.В. Запорожца, Я.З. Неверовича. Науч.-исслед. ин-т дош-го воспитания АПН СССР. – М.: Педагогика, 1986. – 176 с.
8. Урунтаева Г.А. Дошкольная психология: Учебное пособие для учащихся средних педагогических учебных заведений. – 2-е изд. – М.: Издательский центр «Академия», 1997. – 336 с.
9. Ушинский К.Д. Человек как предмет воспитания. Опыт педагогической антропологии // Собр. соч. М.: Изд-во АПН РСФСР, 1950. – Т. 9. – 562 с.
10. Фельдштейн Д.И. Психология развития личности в онтогенезе / Науч.-исслед. ин-т общей и педагогической психологии Акад. пед. наук СССР. – М.: Педагогика, 1989. – 280 с.
11. Якобсон П.М. Эмоциональная жизнь школьника (психологический очерк). – М.: Просвещение, 1966. – 291 с.

REFERENCES

1. Vallon, A. The mental development of child. – M., 1967. – 312 p.
2. Developmental and Educational Psychology: Training guidance / O.V. Skrypchenko et al. – K., 2006. – 285 p.
3. Kononko, O.L. Psychological foundations of personal development of preschoolers: Abstr. dis. dr. psych. sc. – K., 2001. – 37 p.
4. Kosheleva, A.D. et al. Emotional development of preschoolers: Tutorial for students of high ped. institutions / A.D. Kosheleva, V.Y. Perehuda, O.A. Sharaeva; ed. O.A. Shahraeva, S.A. Kozlova. – M.: Publishing Centre "Academy", 2003. – 179 p.
5. Craig, G., Bocoum, D. Developmental Psychology. – 9th ed. – SPb: Piter, 2006. – 940 p.
6. Piaget, J. Selected psychological works.. – M., 1969. – 659 p.
7. The development of social emotions in preschool children: psychological studies / ed. A.V. Zaporozhets, Ya.Z. Neverovych. Scientific Research Institute of preschool education of the USSR Academy. – M.: Pedagogy, 1986. – 176 p.
8. Uruntaeva, H.A. Preschool Psychology: Textbook for secondary teacher training institutions. – 2nd ed. – M.: Publishing Centre "Academy", 1997. – 336 p.
9. Ushynskyy, K.D. Man as the subject of education. Experience of pedagogical anthropology // Coll. works. M.: Publishing House of APS RSFSR, 1950. – Vol. 9. – 562 p.
10. Fel'dshteyn, D.Y. Psykhohohyya razvytyyya lychnosty v ontogeneze / Psychology of personality development in ontogenesis / Scientific Research Institute of General and Pedagogical Psychology of APS SSSR. – M.: Pedagogy, 1989. – 280 p.
11. Yakobson, P.M. The emotional life of the student (a psychological sketch). – M.: Enlightenment, 1966. – 291 p.

Emotional and sensual development of a personality and its role in upbringing of patriotic senses of senior pre-school children L. Shkrebtienko

Abstract. This article presents the analysis of the concepts "emotions", "feelings", "primary-emotional tone". The concept of patriotism as one of the highest moral senses is presented. These senses are shown as system-forming components of influence on a person. The examples of realization of psychologically-pedagogical influence through the inner world of a child are shown. The article exposes such directions of patriotic feelings forming as knowing ethnology, Ukrainian ethnology and local history. Peculiarities of emotional and sensual development of senior pre-school children are disclosed, and this development on upbringing of moral and patriotic feelings is analyzed.

Keywords: primary emotional tone, emotional and sensual development, senior pre-school age, moral and patriotic senses